

УДК 378.147.091.3:62[(477.65)]

Наталя Мироненко,
Оксана Абрамова

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ
З УЧНЯМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«ТЕХНОЛОГІЇ ГАЛУЗЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В РЕГІОНІ»**

У статті розкрито значення професійного самовизначення для учнів закладів загальноосвітньої освіти, охарактеризовано основні етапи профорієнтаційної роботи в закладах загальноосвітньої освіти. Показано роль та місце вчителя трудового навчання у професійному самовизначенні учнів на професії виробничого спрямування. Наведено можливі форми роботи з майбутніми вчителями трудового навчання, які направлені на майбутню профорієнтаційну роботу з учнями на прикладі вивчення дисципліни «Технології галузей професійної діяльності в регіоні».

Ключові слова: вчителі трудового навчання, профорієнтаційна робота, учні закладів загальноосвітньої освіти, форми роботи, самовизначення, виробничі професії.

The article reveals the importance of professional self-determination for students of general educational institutions, describes the main stages of vocational guidance work in general educational institutions. The role and place of the teacher of labor training in the professional self-determination of students on the profession of industrial direction is shown. Possible forms of work with future teachers of labor education are given to future professional orientation work with students on the example of studying the discipline «Technologies of branches of professional activity in the region».

The purpose of this article is to reveal the problem of «personal-professional» self-determination, its importance for future graduates of secondary education institutions; to show the role and place of the teacher of labor training in the professional self-identification of students and possible forms of preparation of future specialists for vocational guidance work in the process of studying the discipline «Technologies of branches of professional activity in the region».

Research methods. Theoretical: analysis and synthesis – in order to study scientific and methodological literature on the training of future teachers to work with students in the direction of professional self-determination.

Thus, the success of professional self-determination depends on the subject's own activity, from his position of life, but first he depends on vocational

guidance work, which is conducted in general educational institutions. She lays down the main provisions and guidelines in choosing the youth of her future profession. Therefore, a general education institution should bring to the consciousness of future graduates the value of professional self-determination and help to overcome these difficulties.

Further development at the present stage requires the question of the training of future teachers of labor education to carry out vocational guidance work on the profession in the field of production in the process of pedagogical practice, non-auditing activities, etc.

Key words: *teachers of labor training, vocational guidance work, students of general educational institutions, forms of work, self-determination, production professions.*

Науково-технічний прогрес та вимоги сучасного ринку праці суттєво вплинули на умови і характер трудової діяльності людини. Сучасні умови розвитку суспільства вимагають від закладів загальноосвітньої освіти якісної підготовки школярів до майбутньої трудової діяльності. Одним із важливих завдань сучасної системи освіти взагалі та закладів загальноосвітньої освіти в Україні зокрема, є підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення, оскільки дуже часто випускники вже на момент вступу до закладу вищої освіти ще так і не визначились з майбутньою професією. Що, у свою чергу, у майбутньому негативно впливає на мотиваційну сферу навчання та якість результатів навчального процесу. Вивчення значення та ролі освіти в професійному самовизначенні особистості є актуальним тому, що в останні роки змінились економічні, політичні і соціокультурні обставини життєдіяльності особистості і суспільства, утвердились нові пріоритети й цінності.

Метою статті є розкриття проблеми «особистісно-професійного» самовизначення, його значення для майбутніх випускників закладів загальноосвітньої освіти; показати роль та місце вчителя трудового навчання у професійному самовизначенні учнів та можливі форми підготовки майбутніх фахівців до профорієнтаційної роботи в процесі вивчення дисципліни «Технології галузей професійної діяльності в регіоні».

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз і синтез – з метою вивчення науково-методичної літератури з питань підготовки майбутніх вчителів до роботи з учнями в напрямку професійного самовизначення.

Більшість фахівців з профорієнтації (О. Голомшток, М. Захаров, О. Клімов, Є. Павлютенков, В. Сазонов, В. Сахаров та ін.) [2–5] до найбільш важливих суб'єктивних умов вибору професії відносять мотиви, інтереси, схильності, здібності індивідуума до професії, яку він обирає. Саме це, на їхню думку, зумовлює готовність особистості до професійного самовизначення. Щодо вольових якостей особистості, її активності, здатності самостійно приймати рішення, то таким властивостям не приділяється

достатньої уваги. Разом з тим, професійне самовизначення особистості вимагає прояву цих властивостей, тому що даний процес супроводжується різними суб'єктивними труднощами, подолання яких є необхідним для здійснення особистістю вибору свого подальшого трудового професійного шляху.

У вітчизняній педагогіці багато проблем професійного самовизначення тривалий час також розглядалися в рамках виховної концепції професійної орієнтації, основи якої були закладені А. Голомштоком [6] та колективом, яким він керував. Ця концепція, поряд з перевагами, мала певні недоліки. З цього приводу В. Поляков та С. Чистякова пишуть: «Не переконлива і виховна концепція профорієнтації, згідно якої необхідно, щоб кожен школяр керувався свідомим мотивом вибору професії згідно потреб в кадрах певного регіону, міста, району. Професійні інтереси особистості не враховувались в якості пріоритетних як в професійному виборі, так і в самому соціальному замовленні на професіонала» [7, с. 34].

Процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності називають професійним самовизначенням. Професійне самовизначення полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності й передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста [8, с. 202]. Високе володіння певною професією називають професіоналізмом. Деякі дослідники вважають, що професіоналізм – це приналежність до певної професії чи отримання певної спеціальності, інші – внесення певного вкладу в професійну діяльність, отримання задоволення від своєї роботи тощо. Згідно цим критеріям кожна людина оцінює свій професіоналізм.

Виділяють такі протиріччя становлення професіоналізму суб'єкта праці:

- протиріччя між розвитком та самозбереженням в професії;
- протистояння орієнтації на результати та на процеси праці;
- неспівпадання предметних, соціальних еталонів, норм праці з індивідуальними нормами і критеріями;
- непогодженість становлення різноманітних видів компетентності (спеціальної, соціальної, особистісної, індивідуальної);
- непогодженість темпів розвитку мотиваційної та операційної сфер професійної діяльності;
- непогодженість ролі та міри вираженості процесів розвитку та компенсації в різних людей, а також в однієї людини на різних етапах розвитку;
- нерівномірність засвоєння окремих дій та цілісної структури професійної діяльності;
- протиріччя в усвідомленні людини між прагненням вузької

спеціалізації та потребою в широкій компетентності, в знаннях про споріднені професії, в бажанні бути «універсалом»;

- непогодженість «ціннісного відношення до себе в праці та праці до себе» (наприклад, «любити мистецтво в собі чи себе в мистецтві»);
- неспівпадання між конкуренцією, що посилюється на ринку праці, безробіттям й умінням робити самостійний вибір в професійній сфері, бути готовим до помилок тощо [9, с. 12].

Враховуючи сучасний стан ринкової економіки, слід зазначити, що особливої уваги слід приділити проблемі підготовки конкурентноспроможного робітника на ринку праці.

Правильний вибір професії є дуже важливим кроком в житті людини, адже якщо професійна діяльність задовольняє робітника, то в нього підвищується самоповага, посилюється задоволеність життям, знижується ризик психологічних стресів.

Формування професійного самовизначення учнів здійснюється через профорієнтаційну роботу в школі (ряд заходів, спрямованих на ознайомлення учнів зі світом професій та визначення їх приналежності до певного типу професії), яка повинна бути на стадії завершення навчання, тобто вже на початку 9 та 11 класів, щоб учні мали можливість свідомо визначитися зі своєю майбутньою професією.

Можна виділити такі основні етапи профорієнтаційної роботи в закладі загальноосвітньої освіти:

- виявлення індивідуальних здібностей і інтересів;
- ознайомлення з особливостями професій;
- рекомендації щодо вибору професії.

Профорієнтація повинна здійснюватися на всіх вікових етапах [10, с. 58]:

- **емоційно-образний (діти старшого дошкільного віку):** формування позитивного ставлення до світу професій, до людей праці. На цій стадії професії відомі дітям лише за назвами і деякими зовнішніми ознаками (форма одягу, манери поведінки, оцінка оточуючих людей);

- **пропедевтичний (I–IV класи):** розвиток інтересу до професії батьків, до найбільш масових професій. Формування любові і сумлінного ставлення до праці. У молодших школярів ще немає підстав для здійснення серйозного професійного вибору, часто відсутні виражені інтереси і нахили. Вони легко змінюються на інші;

- **пошуково-зондуєчий (V–VII класи):** формування професійної спрямованості при усвідомленні інтересів, здібностей, цінностей, які пов'язані з вибором професії і визначенням свого місця у суспільстві. В цих учнів особливе місце можуть мати раптові переми в інтересах, що викликано істотним підйомом пізнавальної активності у цьому віці, адже

саме в цей час можуть виникнути інтереси, які мають вихід на професійну діяльність;

- **формування професійної свідомості (VIII–IX класи):** формування особистісного сенсу вибору професії, уміння співвідносити суспільні цілі вибору сфери діяльності із своїми ідеалами, уявлення про цінності зі своїми можливостями. На цьому етапі учень повинен вже реально сформулювати для себе завдання вибору майбутньої діяльності з урахуванням наявних психологічних і психофізіологічних ресурсів. Предмети на вибір у цих класах покликані сприяти формуванню в школярів стійких інтересів, допомогти їм у виборі профільного навчання в 10–11 класах. Підсилюється увага до вироблення бажання до постійного навчання у школярів. Профорієнтаційна робота з ними планується з урахуванням можливості продовження освіти в професійно-технічних, середніх спеціальних навчальних закладах чи у середніх загальноосвітніх школах;

- **період уточнення соціально-професійного статусу (X–XI класи):** формування знань, умінь у визначеній сфері трудової діяльності. На даному етапі в сучасній системі освіти старшокласники, що вибрали профіль навчання чи опанували (за бажанням) професію, уточнюють відповідність своїх професійно важливих та інших якостей, стану здоров'я вимогам професійної діяльності, що обирається.

У процесі реформування національної системи освіти, а саме, переходу від універсального до профільного навчання, в учнів є можливість обрати профіль, споріднений до їх інтересів, нахилів, здібностей, що в свою чергу забезпечує більш свідомий вибір професії в подальшому майбутньому. Виходячи з цієї можливості профорієнтаційна робота ЗЗО повинна бути спрямована на допомогу учням у вірному виборі профілю. Учневі, який визначився з напрямом профілізації (суспільно-гуманітарний, природничо-науковий, художньо-естетичний, фізико-математичний) набагато легше ознайомитись з майбутньою професією, поглиблено вивчаючи курси за вибором, профільні дисципліни тощо. Готовність учня до профільного навчання має базуватися на орієнтації в світі професій та вимогах, що висувуються до фахівців даної професії.

Профорієнтаційна робота повинна попереджувати погляд школярів, які перш за все заміняють образ професіонала на образ ідеального життя, що притаманний тій чи іншій професії. Дуже часто профорієнтація виникає сама по собі під впливом соціально-значущих факторів: думки батьків, друзів, свого уявлення про престиж професії тощо.

Підготовка шкільної молоді до професійної трудової діяльності в період становлення і розвитку ринкової економіки вимагає від учителів, шкільних психологів, батьків особливого ставлення до випускників, а саме – професійної консультації, яка вимагає компетентності у питаннях визначення шляхів отримання освіти за обраною спеціальністю, терміну навчання, перспектив професійного зростання, затребуваності фахівців на

ринку праці. Сьогодні молодій людині складно реалізувати свій професійний потенціал насамперед через те, що важко зорієнтуватись у світі професій, де відбуваються динамічні зміни: поява нових, трансформація існуючих та зникнення деяких «старих» спеціальностей.

Таким чином, одним з найголовніших завдань професійного самовизначення учнів в аспекті закладів загальноосвітньої освіти є виявлення задатків підлітка й надання йому інформації про майбутню діяльність, професію, організація роботи гуртків, у яких можна поглибити і розвинути свої можливості, участь у предметних олімпіадах і конкурсах МАН, проведення позакласних заходів щодо можливостей працевлаштування з використанням новітніх розробок у різних галузях науки (психології, педагогіки, обчислювальної техніки, комунікацій тощо).

У результаті правильного професійного самовизначення випускник закладу загальноосвітньої освіти перетворюється на працелюбну особистість, готову до безперервної освіти, до свідомого вибору професії та до праці в колективі, особистість з високим рівнем освіченості та духовно-розвинену особистість, яка має сформовану трудову і моральну мотивацію.

Враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що визначальну роль у професійному самовизначенні учнів відіграє вчитель. Тому, у процесі його фахової підготовки слід приділяти належну увагу питанню формам і методам профорієнтаційної роботи з учнями.

Так, під час вивчення дисципліни «Технології галузей професійної діяльності в регіоні», ми ознайомлюємо студентів з різновидами галузей професійної діяльності в регіоні, показуючи значення технічних спеціальностей для Кіровоградської області. Обов'язковою формою роботи під час викладання даної дисципліни є екскурсії на такі виробництва: «Гідросила», «Червона зірка», «Зорянка», «Антураж» та ін. Під час проведення такої роботи потрібно наголошувати на тому, що дана форма роботи є обов'язковою у профорієнтаційній роботі з учнями, оскільки тут вони можуть безпосередньо побачити робочий процес на виробництвах, що допоможе визначитись зі своїми професійними вподобаннями.

Також майбутні вчителі трудового навчання отримують завдання підготувати презентацію про певну галузь виробництва у регіоні, звіт про екскурсію на виробництво та запропонувати свій варіант ознайомлення учнів зі світом професій під час майбутньої педагогічної практики.

Професійне самовизначення починається з вибору професії, але не закінчується на цьому, тому що людина протягом життя здійснює своє професійне самовизначення (професійне навчання, підвищення кваліфікації тощо).

Динаміка професійного самовизначення складається із змін відношення до себе та змін критеріїв до цього відношення. Протягом свого життя людина постійно проходить новий етап професійного самовизначення, що зумовлюється розширенням образу професіонала, відношення до

професії тощо.

Таким чином, успіх професійного самовизначення залежить від власної активності суб'єкта, від його життєвої позиції, проте, насамперед, він залежить від профорієнтаційної роботи, яка проводиться в закладах загальноосвітньої освіти. Саме вона закладає основні положення та орієнтири у виборі молоддю своєї майбутньої професії. Тож заклад загальноосвітньої освіти має довести до свідомості майбутніх випускників значення професійного самовизначення та допомогти подоланню ними цих труднощів.

Подальшої розробки на сучасному етапі потребує питання підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до здійснення профорієнтаційної роботи у сфері виробництва в процесі педагогічної практики, позааудиторній діяльності та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – Москва – Воронеж, 1996. – 256 с.
2. Павлютенков Є. М. Професійна орієнтація учнів / Є. М. Павлютенков. – Київ : Рад. школа, 1983. – 152 с.
3. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. – Москва : Наука, 1972. – 312 с.
4. Рескина С. Е. Роль самооценки школьников в процессе профессионального самоопределения : автореф. дис. канд. пед. наук / С. Е. Рескина. 1986. – 36 с.
5. Теплов В. М. Проблемы индивидуальных различий / В. М. Теплов. – Москва : Изд-во АПН РСФСР 1961. – 53 с.
6. Голомшток А. Е. Выбор профессии и воспитание личности школьников / А. Е. Голомшток. – Москва : Педагогика, 1979. – 158 с.
7. Профессиональное самоопределение молодежи / рук. коллек. В. А. Поляков, С. Н. Чистякова // Педагогика. – 1993. – № 5. – С. 33–37.
8. Соціально-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. – Кіровоград : ЄксОб, 2004. – 304 с.
9. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва : РАГС, 1996. – 408 с.
10. Професійна діагностика / упор. Т. Гончаренко. – Київ : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с.